

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY METODLARI

Qodirova Hulkar Pirnazarovna –

*Jizzax viloyati Zomin tumani
40-umumiy o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Tel: +998933054025

hulkargodirova256@gmail.com

Annotatsiya: *Maqola bugungi kunning dolzarb mavzularidan bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining muloqot qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muloqotdan foydalanishning ahamiyati, boshqa psixologik xususiyatlari va irodaviy sifatlarining tarkib topish muammolari va ularning muloqot shakllanishiga ko'rsatuvchi ta'sirlar muhokama etilgan. Shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim-tarbiya orqali ma'naviy yetuk, barkamol avlodni tarbiyalash masalalari haqida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *o'quvchi, o'qituvchi, boshlang'ich ta'lim, muloqot, muloqot shakllanishi, nutqni rivojlantirish.*

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: *Статья является одной из актуальных на сегодняшний день тем и направлена на формирование коммуникативных навыков учащихся начальной школы. Обсуждается значение использования общения в развитии самостоятельного и творческого мышления младших школьников, проблемы нахождения содержания других психологических особенностей и волевых качеств, их влияние на формирование общения. Также обсуждались вопросы воспитания духовно зрелого поколения через образование на основе личностно-ориентированного, компетентностного подхода.*

Ключевые слова: *ученик, учитель, начальное образование, общение, формирование общения, развитие речи.*

MODERN METHODS OF DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Annotation. *The article is one of today's current topics and is aimed at forming the communication skills of elementary school students. The importance of the use of communication in the development of independent and creative thinking of elementary school students, the problems of finding content of other psychological characteristics and volitional qualities, and their effects on the formation of communication are discussed. Also, issues of raising a spiritually mature generation through education based on a person-oriented, competency-based approach were discussed.*

Key words: *student, teacher, primary education, communication, communication formation, speech development.*

Respublikamiz ta'lim muassasalarida o'quvchi-yoshlarning erkin, mustaqil fikrlash, atrofdagi voqelikka ongli munosabatda bo'lish, daxldorlik va ijtimoiy faollik kabi sifatlarni rivojlantirish, muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirishning moddiy-texnik bazasi yaratildi, me'yoriy hujjatlar ishlab chiqildi. Sog'lom bolani voyaga yetkazishda ta'lim tizimining rolini kuchaytirish, boshlang'ich ta'limning yuqori sifatini ta'minlab, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini boshlang'ich sinf o'qituvchilari faoliyatiga joriy qilish uchun zamin yaratildi. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Taraqqiyot strategiyasida muhim vazifalar sifatida "mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy nuqtayi nazarga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish" kabilar belgilab berilgan. [1]

Rivojlanib borayotgan jamiyatimizda sog'lom avlodni, komil insonlarni voyaga yetkazish masalasiga katta e'tibor berilmoqda. Komil insonning muhim sifatlaridan biri muloqot madaniyatidir. Yetarlicha shakllanmagan muloqot madaniyatisiz sog'lom ijtimoiy munosabatlarni o'natish mushkul. Muloqot bilan bog'liq muammolar psixologiya fanida chuqur o'rganilgan. Unga tayanib insonning ruhiy taraqqiyotini, uning atrofdagilar bilan bo'ladigan aloqasini, individning shaxs bo'lib shakllanishini muloqotsiz tasavvur qilib bo'lmaydi, degan xulosaga kelish mumkin. Chunki muloqot ham insonning o'ziga xos ehtiyojlaridan biri. Insonning go'daklik va o'smirlik davrlarida muloqot yetakchi, ya'ni yangi psixologik xususiyatlarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi faoliyat sifatida gavdalanadi. Muloqot inson hayoti va faoliyatining muhim shartidir. Aynan muloqot yordamida insonlar tabiatni o'zlashtirish va o'z ehtiyojlarini qondirish uchun birgalikda harakat qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Muloqot jarayonida inson xulq-atvorining muayyan obraz va modellari shakllanib boradi. Muloqot davomida ijtimoiy va shaxsiy munosabatlar amalga oshadi, uning vositasida hamkorlikdagi faoliyat ro'yobga chiqariladi.

Hozirgi paytda mamlakatimizda muloqot muammosiga qiziqish ortib bormoqda va ularni kichik yoshdanoq rivojlantirishga harakat qilinmoqda. Jahon hamjamiyatida integratsiyalashuv jarayoni kechayotgan bugungi kunda taraqqiyotning asosiy omillari sifatida jamiyat a'zolarining kreativ faollik darajasi e'tirof etilib, xalqaro tashkilotlar hamda dunyoning aksariyat mamlakatlari tomonidan 2030-yilgacha belgilangan xalqaro ta'lim konsepsiyasida "bilimning

mustahkam poydevoriga ega bo'lish
va kreativ fikrlashni rivojlantirish,

hamkorlik qobiliyatlari va qiziqishlarini kuchaytirish dolzarb vazifa" sifatida qayd etilgan. Bu, o'z navbatida boshlang'ich ta'lim o'quv jarayoni sifatini baholashda o'quvchilarda kommunikativ faollikni shakllantirish zaruriyatining yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Bolalar maktab yoshiga yetganda ularning bir-birlariga nisbatan munosabatlari yangicha mazmun kasb etadi. Bola ilgari ota-onasi, guruhdagi tengdoshlari, tarbiyachi bilan muloqotda bo'lgan bo'lsa, endi maktab o'qituvchisi, sinf rahbari bilan muloqotda bo'ladi. Bolalarda bu davrda mas'uliyat hissi shakllanadi. Bolalar nutqining o'sishida ularning maktabda o'qishi katta rol o'ynaydi. Bola maktabgacha yoshda o'ylamasdan gapiradi, maktabda esa u gaplashayotgan til o'qitiladigan va o'rganiladigan ilm bo'lib qoladi. Grammatikani o'qib o'rganish jarayonida bola nutqining fonetik jihati to'g'ri bo'lib boradi, nutqning sintaksis tuzilishi takomillashadi. Maktabda o'qitilayotgan hamma fanlarni o'rganish jarayonida o'quvchi nutqining lug'ati boyiydi, so'zlarning mazmuni uning uchun chuqurlashadi va kengayadi. Bolalarning yozma nutqni egallashlari ular nutqining o'sishida muhim bosqich bo'ladi. Bola o'z fikrlarini yozma nutqda bayon qilishga harakat qiladi. O'quvchi o'qituvchining topshirig'iga binoan yozma ishlar bajarayotganda o'zining shu ishiga o'z fikrining qanday til bilan bayon qilinganiga qarab baho berilishini oldindan bilib turadi. O'quvchi maktabda berilgan topshiriqni tayyorlash vaqtida shu topshiriqni o'ziga-o'zi gapirib berishni mashq qilib turishi nutqining o'sishiga katta ta'sir qiladi. Bolalar yoshlikdan avvalo oilada, so'ngra ta'lim maskanlarida muloqotga o'rgatib boriladi. Muloqotga o'rgatish usullaridan biri muloqot ko'nikmasini mashg'ulotlar tarzida shakllantirishdir. Bolani maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachi turli mashg'ulotlar o'tkazib muloqotga o'rgatadi. Avval elementar o'zini tutish, kattalarga qanday gapirish, salom berish, minnatdorchilik bildirish kabi usullar tarkib topadi. Maktab yoshi davrida va keyinchalik shaxs ijtimoiy-psixologik treninglar orqali muloqotga o'rgatiladi. Shaxning o'zi bu usullarga ijobiy munosabatlar bildirishi, faol harakat qilishi zarur. Chunki shaxs muloqotda bo'lmasdan faoliyat subyekti sifatida ham, individual inson sifatida ham to'laonli rivojlana olmaydi. Ta'lim jarayonining asosida muloqotga o'rgatish masalasi turadi. [2]

Hayoti davomida kishilar doimo muloqotga ehtiyoj sezaдилar. Muloqotning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, u insonning dunyoqarashini kengaytiradi va psixikasini rivojlantiradi. Ya'ni barcha ruhiy jarayonlar muloqot orqali shakllanadi. Bolalar nutqining o'sishida o'qituvchining nutqi katta rol o'ynaydi, chunki uning nutqi o'quvchilar uchun namuna hisoblanadi. Shuning uchun o'qituvchi o'z nutqini

takomillashtirish ustida ishlashi kerak. O'qituvchilar maktab o'quvchilari muloqotining rivojlanish bosqichlarini quyidagicha ifodalashi mumkin:

1-bosqich:

- o'quvchilarning darsda muloqotda ishtirok etishga tayyorligi;
- savollarga to'liq javob berish;
- muammo yoki mavzu bo'yicha ish mazmuniga rioya qilgan holda savollar berish;

- savol-javoblarni sharhlash;
- xabarlar yuborish;
- mantiqiy va izchil gapirish.

2-bosqich:

- nutqning soddaligi va ravshanligi;
- o'z bayonotingizni har bir inson uchun tushunarli qilish qobiliyatini mashq qilish;

- o'z fikrlarini obrazli, jonli va qisqacha ifodalay olish;
- fikrni isbotlash uchun misollardan foydalana olish;
- ritorik savollardan foydalana olish;
- sherik va suhbatdosh bilan aloqada bo'lish qobiliyati;
- nutqning ovoz balandligi va tezligini sozlash qobiliyati.

3-bosqich:

- guruhda suhbat olib borish qobiliyati;
- suhbatni davom ettirish qobiliyati;
- konstruktiv muloqot olib borish qobiliyati;
- munozara qurish va uni olib borish qobiliyati;
- konferensiyalar, o'yinlar va turnirlarda qatnashish qobiliyati. [3]

Har bir pedagog o'z tajribasidan, uslubidan kelib chiqib bolalar bilan muloqotda bo'lishi, nostandart usullarni izlab topishi kerak. Har bir fanning xususiyatidan kelib chiqib, darsda o'quvchilarni ijodiy fikrlashga o'rgatib borish muhim o'rin tutadi. Erkin va ijodiy fikrlash kishining muloqotga kirishishida, o'z fikrini erkin bayon qilishida, o'zganing fikrini to'ldirib, qo'shimchalar qila olishida, voqelikni idrok etib o'z qarashlarini ifoda eta olishida namoyon bo'ladi. Lekin ko'pchilik o'quvchilar o'zlari o'qigan, ko'rgan, eshitgan voqealarini o'zgalarga gapirib berish tugul, bu voqealarga ijodiy, erkin va mustaqil fikr bildirsa olmaydilar. O'quvchilarda ijodiy mustaqil fikrlashni shakllantirishda darslarda ko'proq suhbat, muloqot qilish, "Voqeaga sizning fikringiz qanday?", "Siz shunday vaziyatda qanday yo'l tutar edingiz?", "Siz qahramonning tutgan ishini qanday baholaysiz?",

“Bu paytda nima bo‘lgan bo‘lishi mumkin?”, “Nega qahramon shunday yo‘l tutdi deb o‘ylaysiz?” kabi shunga o‘xshash savollar bilan o‘quvchilarni baxs-munozaraga jalb etish juda muhim. Masalan, har bitta darsda navbatchi axborot topshirishi shu kundagi voqea-hodisalar, vaziyat haqida to‘liq ma’lumot berish bilan belgilanadi. O‘qituvchi topshiriqlarni bolalarga ularni guruhlariga yoki juftliklarga ajratib bersa, o‘quvchi bunday holatda o‘zining fikrini guruhdagi boshqa tengdoshlariga yoki o‘z sherigiga aytishi ham muloqot orqali namoyon bo‘ladi. Guruhlarda ishash uchun topshiriqlar berilganida o‘quvchilar o‘z fikrlarini o‘rtoqlariga yetkazishga harakat qiladilar. Hamkorlikda ishlash jarayonida bir-birlarining fikrlarini eshitadilar va to‘ldiradilar, eng maqbulini ajratishga erishadilar. Fikrni bayon qilish natijasida nutq malakalari shakllanadi, ko‘pchilik oldida fikr bildirishga, o‘z munosabatlarini bildirishga o‘rganadilar. Voqeani turli usullarda erkin va mustaqil bayon qilish imkoni tug‘iladi. So‘z boyliklari sayqallashadi. Bu ham bolalar nutqini o‘stirishga yordam beruvchi eng katta omillardan biri. Agar o‘qish darsi bo‘lsa, darslikda berilgan matnlarni rollarga bo‘lish orqali o‘quvchilarning voqea-hodisalarni izchil gapirib berish, tengdoshlarining fikrlarini to‘liq eshitish, muloqotda qiladigan kamchiliklarini bartaraf etish kabi muhim ko‘nikmalari shakllaniriladi. Maktabda bolalar uchun eng avvalo faol ishlatiladigan so‘zlarning miqdori oshadi. Yozma nutqni, o‘qish va yozishni o‘zlashtirish o‘quvchi hayotida hosil qilingan malaka hisoblanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalar tovushlarni bir-biriga qo‘shish orqali so‘z tuzish malakasini egallab olgach, ba’zida matn mazmunini noto‘g‘ri tushunadilar. Unga o‘quvchilarning so‘z boyligining kamligi yoki asosiy fikrni ajrata olmasligi sabab bo‘ladi. Shu munosabat bilan o‘qituvchi oldida bolalarda lug‘at boyligini oshirish va ularni o‘qiganlari yuzasidan mustaqil reja tuzishga barvaqtroq o‘rgatish vazifasi turadi. Yozuv darslarida bola harf va so‘zlarni yozishda katta qiyinchilikka duch keladi. Dastlab bola butun e’tiborini yozish texnikasiga va o‘tirish qoidasiga rioya qilishga qaratadi. Avval bolaning yozma nutqi uning og‘zaki nutqi orqali belgilanadi, ya’ni u so‘zni qanday talaffuz etsa shunday yozadi. Bu davrda bola bilan ovoz chiqarib aytish bo‘yicha muntazam mashqlar o‘tkazish uning imlo qoidalarini muvaffaqiyatli o‘zlashtirishida katta ahamiyatga ega. Yozma nutqda imo-ishora, ohangdan foydalanilmaydi. Shu bois bolalarning yozma nutqlari ularning og‘zaki nutqiga qaraganda ancha bo‘sh bo‘ladi. Bolalar nutqi kattalar nutqi ta’sirida o‘sadi. Shuning uchun pedagoglar bolalarga kichik maktab yoshidan boshlab og‘zaki va yozma nutqni o‘stirish bilan birga nutq madaniyatini ham o‘rgatib borishlari zarur. [4]

Xulosa shuki, inson tajribasining tarixan shakllangan mazmuni so‘zli shaklda umumlashtirilgan, uni bayon etish va o‘zlashtirish esa ushbu jarayonda nutqning

ham ishtirok etishini nazarda tutadi. Muloqot bolaga inson madaniyatining barcha yutuqlariga yo‘l ochadi. Insonning tafakkuri qanchalik mustaqil bo‘lsa, u shunchalik tashabbuskor bo‘ladi. Odamning fikrlashi qancha erkin bo‘lsa, u shuncha izlanuvchan, ijodkor bo‘ladi. Shakllanib kelayotgan yosh avlodning ruhiy, aqliy, jismoniy imkoniyatlariga qarab ish tutilsa, bolada o‘z xatti-harakati uchun javobgarlik hissi paydo bo‘ladi. U o‘z fikri, qarashiga ega bo‘ladi. Nutqni egallab olishning eng muhim bosqichlari maktabgacha hamda kichik maktab yoshga to‘g‘ri keladi. Boshlang‘ich ta‘lim bolaning sog‘lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta‘minlaydi, unda o‘qishga intilish hissini uyg‘otadi, uni muntazam ta‘lim olishga tayyorlaydi. Maktab yoshidagi bola eshitadigan, ma‘nosini tushunadigan, eslab qoladigan hamda qo‘llaydigan so‘zlarni asta-sekin tevarak-atrof bilan tanishish jarayonida ota-onalari, tengdoshlari axborotlari orqali, shuningdek, o‘zining uncha ko‘p bo‘lmagan so‘z zaxirasiga tayanib bilib oladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. PF 60-son, 28.01.2022.
2. Maxsudova M. Muloqot psixologiyasi. – Toshkent: Turon Iqbol, 2016.
3. Masharipova U. Innovatsion ta‘lim sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi. ped. fanl. bo‘yicha falsafa doktori (PhD). ...diss. avtoref. – T.: 2018
4. Babayeva. D.R. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Barkamol fayz media, 2018.
5. www.pedagog.uz